

B e r r i e H e e s e n

de vliegende papa's

Filosoferen met kinderen

 DAMON

Inhoud

Inleiding

Het cadeau van Kasper	13	Tipper is de bal	54
<i>Thema: Kan iets altijd toenemen?</i>	14	<i>Thema: De bal als metafoor</i>	56
Marie wil lopen zonder hand	16	De bedankbrief	59
<i>Thema: De begrafenis</i>	18	<i>Thema: De kunstenaar wordt bedankt!</i>	60
Holle rent naar morgen	20	Marie & Tipper, meester Wim	
<i>Thema: Van gisteren naar morgen</i>	23	en het zwarte ding	62
Kasper ontdekt een kopietje	25	<i>Thema: De omkering, kinderen</i>	
<i>Thema: Bestaat er een kopie van mij?</i>	26	<i>als volwassenen</i>	64
Pim weet iets	28	Wachten op Kasper	66
<i>Thema: Het geheim van je eigen</i>		<i>Thema: Wachten op de zin van het leven</i>	68
<i>gedachten</i>	31	De mooiste kerstboom van de wereld	71
Kasper is de klas	32		
<i>Thema: jij bent een deeltje van</i>		Tips om met kinderen te filosoferen	74
<i>het geheel</i>	34	• Een boterham met een vraag,	
Toi Toi en Zaza bij het graf	36	of hoe voer ik een boeiend gesprek?	75
<i>Thema: Als-dan-redeneringen op</i>		• Intermezzo De denkende teddybeer 1	82
<i>een begraafplaats</i>	38	• Een pop heeft geen hersens	84
Marie slaat ze plat	41	• Intermezzo Voel blauw	89
<i>Thema: De stukjes van de kunstenaar</i>	42	• Filosoferen vanuit een tekening:	
Marie wil altijd naar school	44	de ongewone stoel	90
<i>Thema: Vergelijk thuis en op school</i>	46	• Intermezzo De denkende teddybeer 2	98
De vliegende papa's	48	• Gelooft Sinterklaas zelf in	
<i>Thema: Soorten papa's</i>	50	Sinterklaas?	100
Marie en het dingetje	51	• Waarom kunnen jonge kinderen	
<i>Thema: Het begrip 'kunst'</i>	52	zo goed fantaseren?	106
		Verantwoording en literatuur	115

Inleiding

Dit boek is evenals *Klein maar dapper* een bundeling van materiaal dat grotendeels eerder verschenen is in met name het tijdschrift 'De wereld van het jonge kind'. In totaal worden zestien verhaaltjes gepresenteerd, waarin Kasper, Marie en ook Toi Toi & Zaza opnieuw actief zijn. Naast de verhaaltjes zijn enkele artikelen opgenomen die een goed inzicht geven in de opbouw van filosofische lessen op school, te weten: *Een pop heeft geen hersens*, *Gelooft Sinterklaas zelf in Sinterklaas?* en *Filosoferen vanuit een tekening: de ongewone stoel*.

Deze inleiding is in de eerste plaats bedoeld om een overzicht te geven van wat er in dit boek aangetroffen kan worden. Wie deze inleiding leest, om te weten hoe je moet filosoferen met kinderen, verwijs ik naar bovengenoemde bijdragen waarin concreet wordt geschetst hoe je een filosofisch gesprek met kinderen opzet. Daarnaast staan in het artikel *Een boterham met een vraag* suggesties hoe een alledaags gesprek met een kind boeiender kan worden.

Wat is het doel van de verhaaltjes?

Korte verhaaltjes kunnen een thematiek presenteren, waardoor een groep kinderen geprikkeld wordt om gezamenlijk over eenzelfde kwestie na te denken. De bedoeling is de verwondering over hoe iets zit te activeren, zodat daarna het samen nadenken over hoe iets zit de kern kan vormen.

Thematisch komen in deze serie verhaaltjes naast de dood en de kunst ook heel andere thema's aan de orde zoals tijd, overbevolking en opvoeding.

Hierna volgt een korte opsomming van het materiaal

In *Marie wil lopen zonder hand* gaat het over een kind dat haar moeder moet begraven, een ingrijpende ervaring voor elk kind. De dood is een thema dat we in feite geen dag uit ons denken kunnen schrappen, terwijl het nog altijd in contact met kinderen te makkelijk wordt genegeerd. Juist los van concrete situaties waarin iemand is gestorven, is er plaats uitbreider van gedachten te wisselen over wat de dood voor betekenis voor ons heeft. In *Toi Toi en Zaza bij het graf* komen we de begraafplaats als sociaal ritueel tegen. Mag een kind lachen op een begraafplaats ofwel wat verwachten

we omtrent het gedrag van kinderen of volwassenen op een begraafplaats?

In *Marie en het dingetje* staat het woord 'kunst' centraal. Hoe komen jonge kinderen met kunst in aanraking? Marie wil er niets mee te maken hebben: 'Weg met de kunst'. Vele leraren die het lazen vonden het in eerste instantie geen geschikt verhaal en waren vervolgens verbaasd hoeveel reacties het bij kinderen losmaakte. Het is een van de verhalen die eerder in de 'Europese kinderfilosofiekrant 100' stond, inclusief de reacties erop van kinderen uit verschillende Europese landen. Een aantal reacties van kinderen op verschillende verhalen zijn in dit boek opgenomen onder de kop 'Kinderen aan het woord'.

Met *De bedankbrief* wordt een ander element van de kunst benaderd, en wel de wijze waarop kunstenaars onze wereld vorm hebben gegeven. Kunnen we onze dankbaarheid voor de reeds gevormde wereld, zoals we die aantreffen, onder woorden brengen in een algemene bedankbrief aan kunstenaars? Volgens Kasper moet je zelf geloven in de noodzaak van een dergelijke bedankbrief voor je deze kunt schrijven.

In *Marie slaat ze plat* en *Marie & Tipper, meester Wim en het zwarte ding* gaat het over de omgeving waarin we vaak kunst ontmoeten: het museum. Wat is dat voor een soort omgeving, een museum? Marie ontdekt dat er

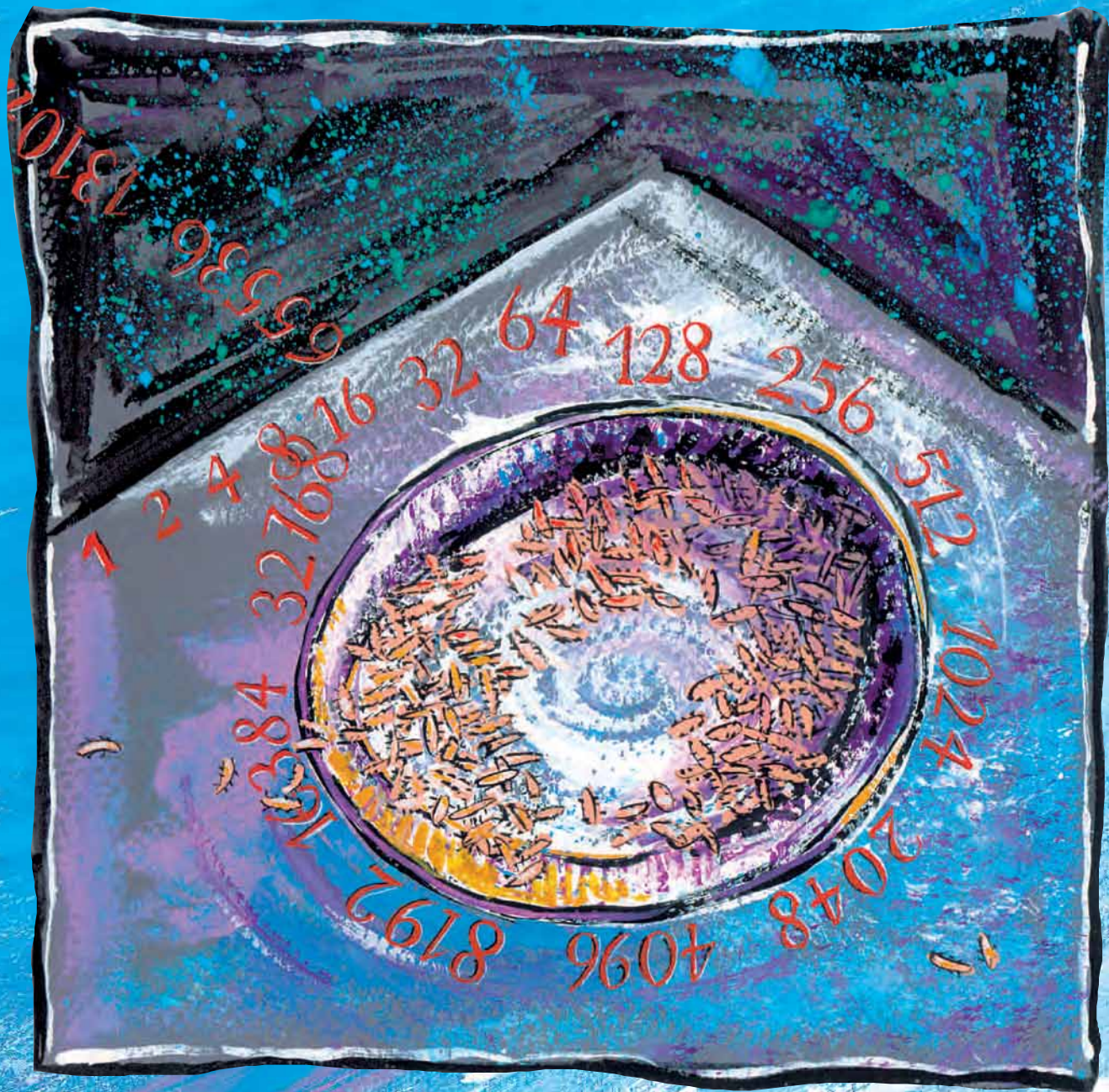
achter elk schilderij in het museum een schilder zit platgeslagen.

Het cadeau van Kasper bespreekt het dreigende probleem van de overbevolking, want Kasper krijgt een beestje dat zich elke dag splitst. In *Marie wil altijd naar school* gaat het om de vergelijking tussen het leven thuis en op school. Leer je thuis en op school evenveel? In *De vliegende papa's* zijn we aangeland in een vaderloze wereld. Waardoor wordt die vooral gekenmerkt? Op een dag zijn alle papa's er even niet.

In *Holle rent naar morgen* gaat het over de tijd en vooral over de relatie tussen gisteren en morgen. Holle moet naar morgen rennen. *Tipper is de bal* poneert de metafoor als een belangrijk instrument om meer grip te krijgen op zaken die we moeilijk kunnen bevatten. Typisch filosofische thema's komen aan de orde in de verhalen *Kasper ontdekt een kopietje*, over de herkenbare vraag of er nog iemand op deze aarde rondloopt die net zo is als ik ben; *Kasper is de klas*, over de kosmische ervaring dat we een deeltje zijn van een groot geheel en dat alles wat er is ook in onszelf kan worden gevonden of in een of andere vorm aanwezig is; en *Wachten op Kasper*, over het moderne levensgevoel waarin we veroordeeld zijn tot wachten zonder diepere betekenis.

De mooiste kerstboom van de hele wereld is geschreven voor Kerst.

131072

93856

1 2 4 8 16 32 64 128 256

512

1024

1384

8192

4096

2048

Het cadeau van Kasper

Elke dag is er een nieuwe dag. Elk jaar is er een nieuw jaar.

Als Kasper nooit jarig was, zou hij niet ouder worden. Dat wordt Kasper wel.

Gisteren was een heel bijzondere dag, want gisteren was Kasper jarig.

Kasper heeft dit keer een heel bijzonder cadeau gekregen.

Het is een beestje in een doos. Het is een nieuw beestje.

Het beestje wordt niet groter. Het beestje groeit op een hele gekke manier.

Het splitst elke dag een keer en daarna zijn er twee beestjes.

Vandaag heeft Kasper door het kijkgaatje gekeken en jawel hoor. Nu zijn er twee beestjes. Ze zijn alleen een beetje klein. Kasper kan niet zien of die twee beestjes net zo groot zijn als het ene beestje van gisteren. Zijn dit nu twee nieuwe beestjes of is er het beestje van gisteren plus een nieuwe?

Morgen zijn er vier beestjes. Dat heeft Kasper uitgerekend op een rekenmachientje.

Vier beestjes, eten die ook vier keer zoveel als één beestje? Dat weet Kasper niet.

Na vier dagen heeft Kasper acht beestjes in zijn doos. Zo'n cadeau heeft Kasper nog nooit gekregen. Acht beestjes en nog steeds kan Kasper niet zien of ze even groot zijn als het eerste beestje. Hoe lang kunnen die beestjes doorgaan met splitsen?

Op de vijfde dag zijn er zestien beestjes en Kasper weet helemaal niet hoeveel beestjes er in de doos passen. Hoeveel beestjes passen er in zijn doos?

Kasper wordt een beetje bang voor zijn doos.

Kunnen er altijd meer beestjes in de doos komen?

Hoeveel moeten die beestjes dan eten?

Mag Kasper de doos weggooien als hij er genoeg van heeft?

Kasper heeft nog nooit zo'n moeilijk cadeau gehad. Er zitten steeds meer beestjes in en Kasper krijgt er steeds meer vragen van in zijn hoofd.

Wat moet Kasper doen? Morgen zal hij het aan de kinderen in zijn klas vragen.

Die weten niet veel maar wel een klein beetje. Misschien is dat net genoeg.

Thema: kan iets altijd toenemen?

De aanleiding voor dit verhaal was de wens het vraagstuk van de toenemende bevolking (overbevolking) toegankelijk te maken voor jonge kinderen. Een probleem met veel facetten. Het beestje in de doos is een cadeau en een cadeau van een ander gooi je niet zomaar weg. Dit is ook een aardig thema. Als je elk jaar maar weer vele cadeautjes krijgt voor je verjaardag, je rapport, en nog allerlei andere gelegenheden, waar moeten al die dingen dan bewaard worden en voor hoe lang?

De kwestie van de overbevolking is prangend volgens velen, er komen teveel mensen op de wereld. Zeker is dat we met veel meer mensen zijn dan we ooit geweest zijn. Overigens komen er ook steeds meer mieren bij.

Globaal zijn er twee reacties: dit kan niet zo doorgaan, we moeten ingrijpen (zie bijv. Winke Gunst hieronder) en de natuur zal hier wel een oplossing voor bedenken (zie João Barreto hieronder).

Beide oplossingen hebben hun eigen voor- en nadelen.

Over het begrip 'overbevolking' heeft Julian Simon (1994) opgemerkt dat dit geen wetenschappelijk begrip is. Want we hebben geen wetenschappelijk aanvaarde criteria om te bepalen wanneer er sprake is van *overbevolking*. Of we met *teveel* zijn, of we *te* snel

groeien, dat hangt af van wat we het meest belangrijk vinden.

Het tempo waarin we onszelf vermeederen is overigens wel indrukwekkend:

na 20.000 jaar waren er 2 miljard mensen, daarna waren er in 46 jaar 4 miljard mensen en nu zijn we in ongeveer 22 jaar met 6 miljard mensen op deze aarde. Zulke getallen geven te denken.

Enkele filosofische kwesties die rondom dit thema spelen:

- Ruimte. Hoeveel ruimte heeft een mens minimaal nodig? Hoeveel ruimte ben je bereid op te geven voor andere mensen? Dit probleem kan zichtbaar gemaakt worden in de klas: met hoeveel kinderen kunnen we in deze klas zitten? Hoeveel kunnen er nog bij?

Iets abstracter: Met hoeveel mensen kunnen we in Nederland leven?

- Altruïsme versus egoïsme. Met wie willen we onze rijkdom delen? In eigen land moeten we kiezen in de verdeling tussen arme en rijke regio's, in een gefederaliseerd Europa moeten we kiezen hoeveel we willen verdelen tussen arme en rijke landen van Europa, in de wereld moeten we kiezen hoeveel we aan ontwikkelingssamenwerking willen uitgeven.

- De waarde van ons bestaan. Er zijn mensen die zo arm zijn dat sommigen menen dat ze beter af waren als ze niet waren geboren. Anderen vinden juist dat elk leven het waard is om geleefd te worden, los van de omstan-

digheden waarin mensen leven. Hoe denken kinderen daarover?

BeestjesVragen

1. Wat zou jij met de beestjes doen als je Kasper was?
2. Vind je dat Kasper de beestjes mag dood maken als het er teveel worden?

WereldVragen

1. Is er genoeg plaats voor iedereen als er steeds meer mensen bijkomen?
2. Zou het voor arme mensen beter zijn als ze nooit waren geboren?

Kinderen Aan Het woord

Ik laat de beestjes leven en als het er teveel zijn en ze verwoesten alles, dan mag ik ze doden.
Ibine, 9 jaar, uit Gent België.

De doos zal propvol zitten. Er kunnen er geen meer in. Je kunt ze niet in een andere doos stoppen, want die raakt ook propvol. Ik stop die beestjes in een betonnen ton. Als de ton vol is gaan er dood. De dode doe je dan weg. De ton blijft propvol zitten, maar er gaan er wel genoeg dood om allemaal in de ton te zitten.
Justine, 6 jaar, uit Gent België.

Wij hebben de katten naar de dierenarts gebracht. Daar kregen ze een prik, dan krijgen ze geen kindjes meer. Dat moet ook met deze beestjes.

Winke Gunst, 5 jaar, uit Dordrecht.

Elk mens kan van zijn hele leven een keer dood en een keer leven, dus de wereld wordt nooit voller.

Wei Zhou, 10 jaar, uit Dordrecht.

In deze tijd worden er meer mensen geboren dan er doodgaan, maar misschien gaan er over een paar jaar wel meer mensen dood dan er geboren worden ...

João Barreto, 9 jaar, uit Lissabon Portugal.

Marie wil lopen zonder hand

Marie moet heel lang lopen. Haar voeten zijn moe, haar hoofd is moe, haar armen zijn zo moe van het dragen. Eigenlijk is het hele lijf van Marie moe, heel erg moe.

Marie moet nog steeds lopen en Marie loopt helemaal niet alleen.

Marie loopt samen met alle anderen. Er zijn een heleboel mensen en Tipper is er ook. Dat is maar goed ook, want zonder Tipper wil Marie vandaag niet lopen.

Tipper wilde best de hand van Marie vasthouden, maar vandaag wil Marie dat opeens niet. Marie wil loslopen. Marie schudt heftig met haar hoofd.

Tussen de bomen door lopen al die mensen ergens achteraan.

Een meneer met een gitaar zingt galmend langs het pad: 'Carpesina, carpesina'.

Het is een donkere meneer met van die lekker dikke lippen en een hele mooie diepe stem. Zijn zwarte ogen glinsteren en zijn gezongen woorden rollen tussen de mensen door langs het pad en stuiteren tegen de rand van het gras.

Marie stapt stevig door, maar dat is niet zo best. Ze botst tegen de man die voor Marie loopt. Toch wordt de moeder van Marie niet boos, want de moeder van Marie loopt niet mee. Marie loopt hier tussen allemaal mensen en Tipper is naast haar.

En de moeder van Marie is er niet en is er wel.

Marie snapt dat niet en snapt het wel.

En opeens is daar die vraag: waar lopen die mensen dan achteraan?

De moeder van Marie is helemaal vooraan in de rij.

En ze liep niet, want ze lag.

En ze sliep niet want ze lag.

En ze werd niet boos want ze lag.

En ze mopperde niet want ze lag.

En ze lachte niet naar Tipper want ze lag.

En ze zong niet mee met die zwarte man want ze lag.
En ze keek Marie niet aan want ze lag.
De moeder van Marie lag in een kist.
En iedereen liep achter de kist.

Zo is de moeder van Marie er vandoor gegaan.
En Marie die huilde niet,
en Marie die lachte niet,
en Marie gaf Tipper geen hand.
En Marie dacht, waarom vliegt niet het hele bos in de brand?

Thema: de begrafenis

Op 4 juni 1998 droeg ik de kist van mijn zus Elly Heesen. Na twee jaar van strijd en worsteling, veel kracht, huilen en lachen, verdriet en pijn, won de verwoestende kracht van de ziekte Kahler het van haar. En wat heeft ze tegen dat Kahlermannetje gevochten! Elly is er niet meer. Nou ja, het lichaam van Elly werd begraven, maar Elly niet.

Marie wil lopen zonder hand schreef ik twee dagen later. Het is mijn eerbewijs aan een zus die als kleuterleidster jarenlang in het onderwijs gewerkt heeft. Niet alleen heeft ze haar eigen klas, met name in de jaren van Nic. Maesschool te Amsterdam, op eigenzinnige wijze weten te organiseren. Ze was ook actief in de Werkgroep Kritische Kleuterleiders en richtte jaarlijks op een landelijke bijeenkomst met veel plezier een verkleedhoek in, waar zorgvuldig uitgekozen kleren hingen. Het inrichten van een verkleedhoek in de klas was voor haar net zo belangrijk als het vormgeven van een kledingzaak. Het Algemeen Pedagogisch Studiecencentrum (APS) heeft verschillende video's gemaakt van haar manier van lesgeven, onder andere hoe ze een verhaal vertelt samen met haar hele klas verzameld op een oud perzisch kleed. Ik schrijf dit stukje niet alleen omdat ze met name door die video's een bekende kleuterleidster is geworden. De rubriek *Klein maar dapper*, in het

tijdschrift *De wereld van het jonge kind*, is ook een directe voortzetting van een experiment dat ik in haar klas ben begonnen. Eind jaren tachtig bezocht ik geregeld haar klas om vraagstukken uit de filosofie die ik toentertijd bestudeerde, zodanig om te zetten dat deze met kleuters besproken konden worden. Dat lukte soms wel en soms niet, maar ik kon altijd zonder enige belemmering een poging wagen. En ze schuwde de kritiek nooit. Uit die vele bijeenkomsten zijn de lessen voor groep 1 & 2 ontstaan die naderhand zijn opgenomen in de map *Filosoferen op de basisschool* (SLO, 1994). Die bijeenkomsten vormden de basis voor de verhaaltjes die ik ben gaan schrijven voor deze rubriek waaruit dit boek en het boek *Klein maar dapper* (Damon, 1996) zijn voortgekomen. Het eerste verslag van deze lessen verscheen in *De wereld van het jonge kind* in april 1991: *Mislukken op de kleuterschool*, als onderdeel van een serie artikelen over het filosoferen met jonge kinderen. Nog altijd denk ik dat dit een van de mooiere gesprekken is geweest. Met kleuters praten over hoe ze kunnen mislukken in de kleuterklas, terwijl een juf aanwezig is die meent dat het volstrekt onmogelijk is dat ook maar één van haar kinderen zou kunnen mislukken in haar klas. Hoe anders dachten de kleuters daar zelf over. Elly luisterde ademloos naar haar eigen kinderen.